

Magyar írók otthonukban

Az *Uj Idők* sorozata 1903–1913¹

„Az *Uj Idők* mai számában megkezdjük a magyar írók otthonának képekben és írásban való sorozatos ismertetését. Azt hisszük, örömet szerzünk olvasóinknak, ha sikerült fényképek segítségével elvezetjük őket abba a környezetbe, ahol egyik-másik tollforgató kedvencük él és ír. Az író erősen kifejtett egyénisége tudatosan vagy ösztönszerűen érvényesülni szokott lakásának berendezésében és kedves bútorainak s tárgyainak csoportosításában is; a képek tehát, amelyeket olvasóinknak bemutatunk, már ez okból is igényt emelhetnek érdeklődésükre.”² Ezekkel a sorokkal indította meg 1903-ban új sorozatát Herczeg Ferenc hetilapja, amely 1913-ig közel negyven otthonba engedte bepillantani az olvasókat. A kezdeményezés nem példa nélküli sem az európai, sem a hazai illusztrált sajtóban, de a megvalósítás több egyedi vonást is mutat.

Írói otthonok és a nyilvánosság: az író különleges lény vagy hétköznapi ember?

A XIX. században a polgárosodással a saját otthon az önállóság, a függetlenség, az ambíció és a siker megtestesítőjévé vált, rendezettsége a lakója életének rendezettségét tükrözte. A század folyamán megnőtt az intimitás és a saját személyes tér iránti vágy. Az otthon a család és a biztonság képzetét nyújtotta a polgárság számára, szemben a külvilág idegenségével és a „kívül” leselkedő veszélyekkel. Az irodalomban és a művészetekben egyre több lett az otthonábrázolás. A lapokban megjelentek a lakberendezéssel kapcsolatos írások, hirdetések. Bár az otthon a magánélet par excellence helyszíne és önmagában a privát tér megtestesítője, a lakáson belül is elkülönült a társaságiasság „nyilvános” tere, valamint a külvilág számára (teljesen) elzárt magántér. Mindeközben a társadalom és a társasági élet megkövetelte a megmutatkozást: a „létezéshez” látszani is kell, és a közvélemény is egyre mohóbban várta a hírességek (otthoni) életének részleteit.³

Roland Barthes *Az író nyaral* című esszéjében azt írja, hogy az írói hivatás olyan nagy presztízsű, amelyet sem abahagyni, sem lejártni nem lehet. E felfogás azt sugallja, hogy az író még hétköznapi tevékenységei közben is megőrzi különlegességét.⁴ De vajon hogyan jelenik (jelenítik) meg otthonában, saját környezetében az író(t): különleges lényként vagy hétköznapi emberként?⁵

Az író híres emberré válásával az írói otthon – egyfajta gondolattársítással – a nagyközönség számára a(z élet)mű és ezáltal a szerző tükre lesz, ebből fakad az írónál tett látogatások jelentősége is.⁶ Az írói otthon éppúgy hozzátartozik az írói önreprezentációhoz,⁷ mint a megjelenés, testtartás, gesztusok stb. Az írói enteriőrök ábrázolása kezdetben a polgári otthon értékét erősíti, és egyfajta irodalmi szimbolikát kínál (és még a sajtóban megjelenített magántér is szemben áll a nyilvános tér társaságiasságával). Az író a saját környezetében, elsősorban a hozzá társított képzeteknek megfelelő szimbolikus díszletek között mutatkozik meg a nyilvánosság előtt. Ezzel párhuzamosan azonban már megjelenik az írói otthonok deszakralizációja is, ami egybeesik társasági helyszíneként való megjelenítésükkel a sajtóban.⁸ A leírások, bemutatások, riportok stílusa is sokféle (nemegyszer több, különböző hangvéltet foglal magába). A „dicsőítő” leírások mellett a hangnem sokszor eltávolító, humorisztikus, olykor ironikus is, és a „látogató”, az újságíró is többször jeleníti meg magát a bemutatás során az íróval egyenrangú félként.

A híres kortársak fényképes bemutatása (és megmutatkozása) is műtermi felvételekkel kezdődött, amikor – a többi megörökítettéhez hasonlóan – ők maguk mentek el a műterembe, és a foglalkozásukra, hivatásukra legfeljebb valamilyen (mások által is használt) műtermi kellék emlékeztetett, vagy az öltözettel, egy-egy kiegészítővel ábrázol(hat)ták külsőségeiben is az „alkotó, teremtő” szellemet.⁹ A század második felében azonban egyre több olyan felvétel, sőt, fotósorozat született, ahol már a fényképész lépett be a híres ember otthonába. A fényképezés technikai fejlődése, a pillanatfelvételeket lehetővé tevő újítások, a belső terekben készített felvételeket forradalmasító, füst nélküli villanófény,¹⁰ a klisék folyóiratokban való reprodukálásának lehetősége, a fényképezés általánossá válása mellett új műfajok (interjú, fotóriport) megjelenése is hozzájárult az otthonokban készült fényképsorozatok elterjedéséhez. A megjelenés és megjelenítés a bemutatott híresség számára is lehetőséget nyújt(hat)ott nemcsak arra, hogy „látszódjon”, hanem arra is, hogy befolyásolja, milyen módon mutatkozik meg.

Néhány külföldi és hazai otthonsorozat

Franciaországban a XIX. század második felében több olyan (fénykép)sorozat készült, amelyek közismert emberek (írók, művészek, színészek, közéleti szereplők) otthonaiba kalauzolják el az olvasókat. Paul Cardon fényképész – Dornac álnéven – az 1880-as évek végén indította *Nos contemporains chez eux* című sorozatát, amely keretében több mint kétszáz ismert, híres kortársát örökítette meg az otthonában, megszokott, jellemző, jellegzetes környezetében.¹¹ Az alig néhány évvel később, az 1890-es évek elején *Une heure chez...* címmel a *La Revue illustrée* képes folyóiratban indult, fényképekkel illusztrált interjú-sorozat a képek készítésének helyszínéről és a szereplőiről (az ábrázolt helyiségekről, a bemutatott személyiségek életviteléről stb.) is sok mindent elárult.¹² 1892 után más lapokban is megjelent az egyre népszerűbbé váló fotóriport (*Le Figaro illustré*, *Fémina*, *La Vie heureuse*, *l'Illustration*). Az otthonokat bemutató sorozatokra azonban nemcsak Franciaországban találni példát. Az *Ország-Világ* című folyóiratban utalnak például „nagy angol képes lapok[ra]”, „melyek az angol nagyúri házakat mutatták be olvasóiknak”, amire, az angol mintát követve, a magyar folyóirat is törekedett 1887-ben indult, *A magyar urak otthon* című sorozatában. Az olvasóit arisztokrata otthonokba invitáló sorozatból végül csak néhány rész jelent meg, amely fővárosi főúri paloták és vidéki (vár)kastélyok termeit mutatta be számos képpel és (általában) a berendezés leírásával. A szövegek esetenként a családokról is szolgáltattak érdekességekkel (múgyújtásról, különböző tevékenységekről és szórakozásokról is kaphatott információt az érdeklődő olvasó). A sorozat bevezetője szerint a képeket és az információkat a tulajdonosok bocsátották a lap rendelkezésére, sőt, utaltak olyan ígéretre is, hogy adott esetben maguk a főurak fognak írni otthonukról.¹³ A közölt képeken szinte kizárólag termek, műtárgyak, maga a környezet látható, alig néhány – távolról felvett – személy szerepel a kültéri felvételeken (a belső terekben senkit nem örökítettek meg).¹⁴ Ezzel szemben a XIX. század közepén indult és hosszú évtizedekig töretlen népszerűségnek örvendő családi lap, a *Vasárnapi Ujság* hasábjain a XX. század első évtizedeiben megjelenő otthonsorozatok magukat a képzőművészeket, színésznőket, operaénekeseket, építészeket is megjelenítették saját környezetükben. Látható, hogy a magyar lapokban is nemegyszer közöltek neves kortársakról enteriőrábrázolásokat, ezeknek azonban csak egy részét rendezték önálló sorozatba.

Az *Uj Idők* és a képek

Az *Uj Idők* szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilapként jelent meg minden vasárnap,¹⁵ és a gazdag

illusztrációs anyagban a különböző műfajok között különösen jelentős szerephez juttatták a fotográfiát, legyen szó portréről, csoport-, város- vagy valamilyen eseményt megörökítő pillanatképről.¹⁶ A közönség érdeklődésére számot tartó személyek bemutatása is sokféle: nemcsak műtermi felvételeket tettek közzé, hanem például különböző eseményeken és különböző helyszíneken készült fotókat is.

A – széles értelemben vett – portrék közül sok mutat be író, költőt. A hetilapban szinte mindenkiről írtak a magyar irodalom alakjai közül: kortársakról és klasszikusokról, hazai írókról és olykor külföldiekről is, férfi és női szerzőkről egyaránt, bár nem azonos gyakorisággal és hangsúllyal. A portréhoz hozzátartozhattak az íróról magáról, a szeretteiről, különböző tárgyairól, kéziratairól és az őt jellemző helyszínekről és emlékhelyekről készült képek is. Ha valakit csak egyszer mutattak be a lapban, és képet is közöltek róla, akkor általában műteremben készült felvételeket tettek közzé. Azokat azonban, akikről többször is írtak (főként, ha minden különösebb apropó vagy aktualitás nélkül foglalkoztak velük),¹⁷ általában különböző környezetekben örökítették meg. Mindezek a megjelenések/megjelenítések összeadódtak, és együttesen formáltak az íróról alkotandó képet. A kép és szöveg sokszor szorosan összefügg, olykor azonban két, külön egyéget alkotva adódik össze a tartalmuk. Ezen írások nagy része rövid életrajz, könyvismertetés és -ajánlás, vagy az irodalmi élet valamilyen eseményéről szóló beszámoló.

A lapban a kezdetektől jelentettek meg különböző épületekről készült ábrázolásokat is: középületeket (homlokzatukat és/vagy belső tereiket), de különböző (eseti) alkalmakhoz kapcsolódva olykor műtermeket és otthonokat is. Arra azonban sokkal kevesebb példa hozható, amikor a képeket rendszeresen, tematikus sorozatba rendezve adták közre. A leghosszabb ideig megjelenő és legtöbb részből álló sorozat magyar írók otthonába kalauzolta az olvasókat.¹⁸

A sorozat írói, fényképészei és szereplői; a szöveg és a kép viszonya

A *Magyar írók otthonukban*-sorozatban bemutatott szerzők névsora impozáns.¹⁹ Mindenekelőtt – célzottan – az *Uj Idők* szerzőit, belső munkatársait ismerhette meg otthonukban a közönség (és nemcsak a szépírókat, hanem újságírókat, köz- és ifjúsági írókat is),²⁰ de többen voltak közöttük más lapok, így például *A Hét* (fő)munkatársai is (amit magyarázhat, hogy több író egyszerre több lapnak is dolgozott, illetve, hogy indulásakor Herczeg Ferenc is *A Hét* munkatársai közé tartozott). Többeket az olvasók nemcsak műveiken keresztül, hanem a folyóiratban már korábban közölt (nagy részét műtermi) felvételekről is

ismerhettek, a sorozat keretében azonban az alkotók személyes környezetébe kaptak meghívást. A „látogatások” közel fele esetben kötődtek valamilyen aktualitáshoz, az esetek szűk többségében azonban semmilyen különleges apropója nem volt a bemutatásnak.

Egy-két kivételtől eltekintve egyetlen fényképet tettek közzé az adott író otthonáról. Bár minden esetben kísérté hosszabb-rövidebb szöveg is a fényképet, a sorozat sem a szerzők (és fényképészek) személyét, sem a leírások műfaját, terjedelmét, stílusát tekintve nem (teljesen) egységes. A fényképészek és a képhez tartozó szövegek szerzői nem alkottak összeszokott páros(oka)t (vagyis nem egy alkotópáros készítette a sorozat egyes részeit), vélhetően vagy egy-egy adott alkalommal dolgoztak együtt,²¹ vagy egymástól függetlenül, külön-külön készítették el a képet, illetve szövegeket.

Az írások, bemutatások közel harmada a szerző neve nélkül jelent meg, és a képek alá is csak az esetek alig felében írták oda a készítőjük (professzionális fényképészek és fotóművészek) nevét. A legtöbb felvétel Békei Ödön munkája,²² de a későbbi években Kallós Oszkár, Székely Aladár és Müllner János is készített egy-két képet a sorozatba.²³

A szövegek, csakúgy, mint a képek, igen változatosak mind terjedelmük, mind stílusuk és tartalmuk tekintetében, ami éppúgy függ(het) a bemutatott író személyiségétől, mint a szövegíró talentumától és modelljéhez való viszonyától. „Arra tehát, hogy a magam képét élethíven megrajzoljam, aligha lennék képes, de egy-két intim valomást mégis tehetek, ha már az *Uj Idők* érdemesnek tart arra a kitüntetésre, hogy ősz fürtjeimet a világ elé viszi. Hálából lehetőleg őszinte fogok lenni, már amennyire őszinte lehet az ember abban a pillanatban, amikor a fotográfus a háromlábú gépét reászögezi...” – írta portréja mellé Szomaházy István.²⁴ Nem ő volt az egyetlen, aki saját magáról vallott: Ábrányi Emil az íróasztaláról, Tóth Béla pedig a dolgozószobájáról írt, többek között azért is, hogy néhány jó tanácsot megosszon ifjú író társaival. Többeket rokonuk, barátjuk, munkatársuk mutatott be. Mikszáth Kálmáné például azért vállalkozott erre, hogy a sok elterjedt mendemonda helyett végre olyannak fessék az urát, amilyen valójában. Néhányuknak – mindekelőtt a Szikra álnéven író gróf Teleki Sándornénak és az irodalomban Kisbán Miklósként ismert Bánffy Miklós grófnak – a társasági életben játszott szerepét, másoknak pedig írói indulását is bemutatták: Krúdy Gyulánál írtak a fiatal, vidéki író fővárosba érkezéséről, Ignotusnál pedig azt hangsúlyozták, hogy a német helyett a magyar írói karriert választotta. Gyulai Pált, Kenedi Gézárt vagy Hevesi Józsefet kizárólag írói munkásságukkal mutatták be, Thaly Kálmánról anekdotákat jegyeztek le, Zöldi Mártont és Sebők Zsigmondot pedig a családjukkal jellemezték. Ket-

tejüknel azt is hangsúlyozták, hogy az otthonuk nem tipikus írói vagy „bohém-tanya”; feltételezték tehát egy, a közgondolkodásban létező, írókról és életvitelükről kialakított képet.²⁵

De vajon mennyire kapcsolódik össze szervesen szöveg és kép? A sorozatban nemcsak arra találni példát, hogy a szöveg tökéletesen követi a fényképet (vagy a kép tökéletesen tükrözi a leírtakat), hanem arra is, amikor a kép és szöveg szinte egyáltalán nem függ össze, teljesen más (jellegű) információkat nyújt az íróról a felvétel, mint a szöveges bemutatás, és két, teljesen különálló egységből áll össze a jellemzés. A szöveg és kép hiányzó összhangja azonban (véltetően) nem minden esetben volt szándékos. Ábrányi Emil az otthonáról készült felvételen reprezentatív enteriőrben, mintás ágytakaróval borított díványon ülve olvas, a tapétával borított falakon festmények, képek, a földön szőnyegek és egy kiterített állatbőr. A félrevont függöny mögött a szomszéd szalonban zongora, zsámoly és egy konzolon álló mellszobor látszik. Bár a képen sehol nem látható íróasztal, Ábrányi otthona bemutatásakor mégis „öreg íróasztaláról” ír, valamint a világirodalom nagyjainak szobraiból, képeiből és könyveiből álló „testőrségéről”.²⁶ A szöveg és kép közötti tartalmi eltérést magyarázhatja, hogy a cikkhez valószínűleg több felvétel készült, de végül egy olyan fénykép került be, amelyen nem látható az említett íróasztal. Bár nem tudni, hogy egy-egy alkalommal hány felvételt készítettek (és hányféle beállításban), indirekt módon kikövetkeztethető, hogy többet, mert a sorozatban többször is előfordul, hogy a kép és a szöveg nincs teljes összhangban egymással, és olyasvalakiról (vagy olyasmiről) is említést tesz a szöveg, aki (amely) végül nem került a képre (vagy esetleg készült

Ábrányi Emil
Uj Idők, 1906

ugyan olyan felvétel, amelyen szerepelt, de végül nem az a kép került a folyóiratba, amelyről a leírás született). Szemléletes példa Tömörkény Istváné, aki a bemutató írás szerint a felvételen a felesége és gyermekei körében látható, a fényképen azonban csak a két gyermek szerepel mellette.²⁷

Hitelesség és konstrukció: hogyan készül(het)t a kép és a szöveg, és kinek az íróról alkotott képét tükrözi(k), közvetíti(k)?

A szöveg és kép között esetenként felfedezhető ellentmondás, hiány vagy más esetben a felvételen (túl)hangsúlyos, láthatóan a megszokottól eltérő helyre került tárgyak számos kérdést felvetnek a sorozat készítésével kapcsolatban. Vajon a képek voltak előbb vagy a (kísérő)szövegek? A képhez készült a leírás vagy kép és szöveg egymástól függetlenül született meg? Egy vagy több kép készült egy adott otthonról? Ki döntött a helyszínről, beállításról és rendezte át adott esetben a helyiséget vagy tett kiemelt helyre egy-egy tárgyat? Több kép esetén ki választotta ki a közlésre szánt felvételt? Összességében: ki alkotta meg a (fény)képet, illetve tágabban tekintve: ki alkotta meg az adott íróról közvetített/közvetítendő (író)képet?

Mindezek a kérdések és szempontok szorosan összefüggnek a fénykép megkonstruáltságának és ezzel együtt hitelességének kérdésével. Teljes és egyértelmű válasz azonban – részben a problematika összetettsége, részben az adatok és források hiánya miatt (legalábbis egyelőre) – nem mindig adható ezekre a kérdésekre, néhány közvetlen és közvetett hatás azonban kiolvasható a felvételekből, a szövegekből és a hiányokból. Mindenekelőtt a terek adottságai (méretük, berendezésük, a fényforrások elhelyezése) befolyásol(hat)ták a kép elkészítését: a távolságot, a beállítást; a fényképész/író a saját elképzelései szerint megváltoztathatta a bútorok, tárgyak elhelyezését, előtérbe (hangsúlyos helyre) állíthatott egyet-egyét, s bár nem tudható egyértelműen, hogy ki döntött arról, hogy melyik helyiségben, annak melyik részén és milyen pózban örökítsék meg az írot, a kép így is hitelesnek tekinthető, hiszen egyrészt feltételezhető, hogy mindez legalábbis részben az író döntése volt, másrészt az elkészült kép így is róla szól, az otthona – vagy az otthonáról közvetített/közvetítetni kívánt kép – így is jellemzi őt.²⁸

De vajon milyen otthonokat mutatnak be a fényképek? Milyen helyiségeket, tereket ábrázolnak és mit árul(hat) el ez – az esetleges ellentmondások, következtetlenségek, hiányok vagy tudatos elrendezések ellenére – a tulajdonosokról? Hogyan jelennek meg az írók? Milyen öltözetben, milyen pózban, milyen gesztusokkal, attitűddel állnak a kamera elé? Kinek az íróról alkotott (kialakított) képét mutatják a felvételek: a fényképészt, a szöveg író-

ját, a szerkesztőt vagy magát az íróét? Mit árul(hat) el a felvétel a lakásról, a szerzőről, az életviteléről és akár a személyiségéről?

Az író otthonában: szalon vagy dolgozószoba? Helyszínek, társak, szerepek

A sorozatban bemutatott írások és képek különböző otthonfogalmakat jelenítenek meg. A Bársony Istvánt dolgozószobájában ábrázoló képhez írt szöveg például erdőről, mezőről: a vadászíró igazi otthonáról szolt; Lőrinczy György költőt régi vágyának: öt hold föld és egy kicsiny házikó álomképének a leírásával jellemezték; Zöldi Mártont pedig – a cikkíró szerinti – igazi környezete, Leányfalu helyett mutatták be polgári otthonában. Tömörkény Istvánnal kapcsolatban is felvetették a kérdést, hogy vajon melyik az igazi otthona: a lakás, ahol a fénykép készült vagy a könyvtár, ahol dolgozik, esetleg a Szeged környéki tanyavilág, ahonnan hőseit és témáit választja.

Előfordult, hogy néhány író rájuk jellemző, olvasói szemszögből mégis meglepő helyzetben mutattak meg: Herman Ottót Peleházán, a kertjében, gereblyezés közben fényképezték le, Garády Viktort pedig tengerészenyruhában a hajója fedélzetén, különböző fiolák és üvegcsek között.²⁹

A legtöbb felvétel azonban belső térben készült, és – magától értetődően – nagyon sokféle környezetet tükröz: monumentális, reprezentáló, polgári-értelmiségi és puritán enteriőröket egyaránt.³⁰ A képeknek több mint a fele a dolgozószobában készült, s ha szalonban vagy dolgozószobaként egyértelműen nem azonosítható térben kattintották is el a gépet, ott is feltűntek a szellemi élet kellékei. Amikor az alkotó nem a „műhelyében” állt a kamera elé, akkor sokszor a szeretteivel együtt ábrázolták (Mikszáth a családja körében, Gineverné Györy Ilona a férjével, Krúdy Gyula pedig a kisfiával szerepelt a felvételeken), vagy olvasás közben, esetleg az írói léthez valami módon köthető tárggyal a kezében örökítették meg. A kivételek közé tartozik az Ignotust bemutató felvétel, aki fejét könyökére támasztva, egyik lábát a másikon lazán keresztbe téve támaszkodik a kandallója párkányának, miközben jobb hüvelykujját mellénye zsebébe akasztva néz a kamerába. Arra, hogy az alkotó egy családtagjával együtt az alkotás terében vagy az alkotáshoz kapcsolódó attribútummal együtt jelenjen meg, csak egy példát találni: Móricz Zsigmond az íróasztalánál ül, mögötte a felesége áll.³¹

Némelykor a különböző funkciójú helyszínek egymásra rakódnak, a (lakáson belüli) nyilvános és magántér is összerosódik.³² Az *Új Idők* sorozatában erre két példa is található, míg azonban Szikra esetében a szalon, a fogadószoba, azaz társasági nyilvánosság számára hozzáférhető tér az, ami adott esetben átalakul(hat) az alkotás helyszí-

név, Kiss József esetében a dolgozószoba, azaz az alkotás helyszíne alakul át (esetenként) fogadóhelyiséggé, a nyilvánosság terévé. Gróf Teleki Sándorné (Szikra) két felvétellel szerepel a sorozatban: az egyikben szalonjában ül és olvas, a másikon nevezetes hordozható íróasztala előtt (véltetően a férje dolgozószobájában) örökítették meg (a képekhez kapcsolódó szövegben éppúgy utalnak társasági szerepére, mint írói szokásaira).³³ Kiss József költő, *A Hét* szerkesztője otthona pedig a hetilap (egyik) szerkesztősége is volt (különböző kortárs írások és visszaemlékezések többször is említik, hogy a költő-szerkesztő nemegyszer dolgozószobájában fogadta az írókat). Bizonyos szempontból a kísérőszöveg is utal erre, amennyiben „főhadiszállásként” nevezi meg az enteriört.

A sorozat kapcsán még egy alapvető kérdés merül fel: kit mutatnak meg és be valójában ezek a képek és szövegek: az írókat vagy az embert állítják a néző elé? És vajon egyáltalán szétválasztható-e a kettő?

Többen említették a bemutatott cikkek szerzői közül, hogy az író és az ember tökéletes összhangot alkot, máskor azonban mintha két, külön személyiségről lenne szó, kettős szerepben is megjelenítették az írókat. Malonyay Dezsőt például a társasági ember és az alkotó teljesen szétválasztott szerepében mutatta be Tábori Róbert, sőt, a dolgozószoba is kettős funkciót kapott: nappal műtárgyak értékes múzeuma, éjjel az alkotás tere. Ezzel szemben Benedek Elek-nél az összhangot a fénykép is erősítette: az író kereveten ülve nézett szembe a fényképezőgéppel, ölében tartva (feltehetőleg) egyik kisleányát. A pamlag kárpitjával harmonizáló, részben geometrikus mintázatú falvédő drapéria felső részén babérkoszorú látszik. Békei Ödön egyszerű megoldásokkal, egyszerre örökítette meg a „koszorús” írókat és a családapát.³⁴ Tutsek Anna személyiségében és otthonában is szétválaszthatatlan a két szerep: az íróé és a családanyáé, ugyanaz (vagy ezt akarja sugallni) a közönség által, illetve az intímusok előtt ismert személyiség. „Otthont és műhelyt mutat a kép, amely e cikk homlokát díszíti. [...] A legtöbb ember, amikor otthona apróságaival bíbelődik, akarva, nem akarva más képet ölt, mint amilyen a nagy nyilvánosság elé lép. Tutsek Annánál azonban az otthon minden apró gondja és öröme egyúttal irodalmi élmény is, szerkesztői művészetének egy-egy tanulmánya.”³⁵

Az alkotás helyszíne és/vagy eszközei

Nem mindenki engedi be a „nyilvánosságot” az alkotás (intím) terébe, de a magyar írók sorozat szereplő közül sokan megnyitották dolgozószobájukat a közönség előtt. Vajon mi és hogyan szerepel ezeken a képeken? Mekkora részt láthat a „műhelyből” az olvasó? Megmutatja-e az alkotó az íróasztalát? Ha igen, hol helyezkedik el a képen?

Milyen írói attribútumok (és milyen egyéb tárgyak) láthatók a felvételen? S végül hol (és milyen pózban) helyezkedik el maga az író ebben a térben?

A bemutatott dolgozószobák sokfélék. „A szoba, amelyet fényképünk mutat, nemcsak költeményeinek teremthelye, hanem főhadiszállás, amelynek asztala mellől kitartható és győztes irodalmi hadjáratok igazítottak. [...] Mint ezen a képen, oly egyedül és elszigetelten áll ez a nagy ember abban a világban, amely az irodalom fejlesztésére állt össze, s amely munkásokat keres nyelvünk művelésére”³⁶ – olvasható *A Hét* szerkesztője dolgozószobájáról. A képen szemben hatalmas, háromszatú üvegszekrény látszik, tetején vázák és egy szobor, kétoldalt könyvespolcok. Balra festőállvány, rajta kép. A szekrény és a két polc fölötti falrészen is előtűnik néhány festmény rámája. Az állvány előtt, a kép teljes bal oldalát betölti egy rézsút elhelyezett heverő. A szekrény előtt, a kép középpontjában kényelmes bőrfotelben ül Kiss József, lábát keresztbe téve,

gróf Teleki Sándorné, írói álneve: Szikra
Uj Idők, 1903

kezében szivarral, egész testével a kép jobb oldala felé fordulva. Az előtte lévő nyolcszögletű kis asztal másik oldalán a fotel párja ásítozik üresen. A megjelenített dolgozószoba nagyszabású, de az író egyik fő attribútuma: az íróasztal nem szerepel benne.

Kiss József
Uj Idők, 1903
(Békei Ödön
fényképe)

A par excellence írói műhely egyik tökéletes példája Endrődi Sándoré. A képen szinte csak a hatalmas könyvespolcok és a könyvek, valamint a papírok alatt roskadozó íróasztal látható, egy középre helyezett karosszékből pedig a költő ül, ölében könyvvel. A dolgozószoba az író reprezentálja: az alkotás helyszíne. Legjelentősebb eleme, az íróasztal sok felvételen jut hangsúlyos szerephez. Szob-

Szabolcska
Mihály
Uj Idők, 1911

maházy István asztalán pedáns rend van, az író kissé távolabb, a könyvespolc előtt állva, kezét zsebébe mélyesztve néz a fényképészre. Heltai Jenő és Thaly Kálmán az asztala mögött ül, de míg a fiatal Heltai kezét ölében tartva, mereven ül, Thaly Kálmán bal kezét az asztalán lévő könyveken nyugtatja, jobbával pedig egy kötetre támaszkodva tekint a kamerába. Kenedi Gézárt írást imitáló pózban örökítették meg (amint tollat tartó jobbával egy pillanatra megáll a papiros fölött, és elmereng). Hevesi József baljában égő szivart tartva jegyzetel egy könyvbe, mellette az asztalon telefonkészülék, Váradi Antal ujjá pedig az írógépe billentyűin nyugszik, amíg (véltetően) a fényképészre tekint.

S hogy mi minden található az alkotás legközvetlenebb helyszínén: az íróasztalon? Papírok, könyvek, tintatartók, papírvágó kések, tollak, egy-egy lámpa, olykor gyertyatartó, néha fénykép, virág. A technikai újdonságokra (illetve annak igényére) az írógép vagy a telefon lehet példa (Tóth Béla, Váradi Antal, Hevesi József esetében).³⁷

Van, hogy akár képen, akár szövegben külön is kiemeltek egy-egy, az író számára fontos személyt, élőlényt vagy tárgyat. (A közöttük lévő kapcsolat olykor egyértelmű vagy könnyen megfejtendő, néha azonban nem.) Többen – mint már volt róla szó – családtagjaikkal mutatkoztak meg. Másoknál bemutatták egy-egy házi kedvencüket: Tóth Béla mellett a felvételen ott látható a macskája (sőt, a kísérszövegben is megemlékezett róla), és Bársony Istvánt sem csak az íróasztala mellett (és fölött) lévő kitömött madárral jellemezték, hanem Britt nevű kutyájáról írt bemutatójával is. Az író számára fontos vagy a jellemzéséhez fontosnak tartott tárgyak megjelenítésére pedig jó példa Szabolcska Mihályé, aki a felvételen egyik kezével egy (író)asztalra könyökölve, másik kezében pipáját szorongatva merül gondolataiba: előtte, az asztal szélén, a tintatartó szomszédságában egy hatalmas Búsuló juhász-szobor áll, amely sehogy sem illik az asztallapra: láthatóan a felvétel kedvéért került oda.

Rész és egész: mi van a képen?

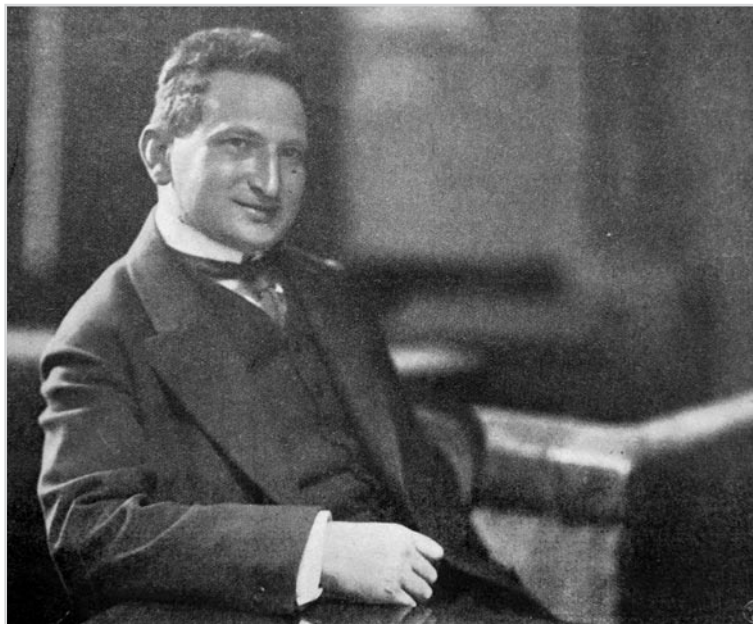
Távolság, fókusz és tárgyak

A fénykép – csakúgy, mint az írott szöveg is – mindig csak egy részletet mutat meg, és a választásai által értelmezi is a valóságot.³⁸ A fényképészek nem egyforma távolságból mutatták be modelljeiket (bár ezt részben a technikai adottságok is befolyásolhatták): a kamera lencséje olykor az egész szobát befogta, sőt, a néző időnként egy-egy félrehúzott ajtófüggönynek köszönhetően a lakás távolabbi zugaiba is bepillantatható (általában a szalonokat vagy reprezentatív dolgozószobákat bemutató képeken), más-kor azonban csak egy-egy részletet mutattak meg (az író az asztala mögött vagy egy pamlagon, ülőgarnitúrán ülve).

Az alkotók képen elfoglalt helye is különböző. A nyolcvanéves Gyulai Pál a felvétel középpontjában foglal helyet egy karosszékben, a néző mégsem az ő alakját érzi hangsúlyosnak. Az idős író mögött plafonig érő, szinte a teljes falat beöltő könyvszekrény áll, a kép bal szélén az íróasztal fele látszik, előtte egy pamlag uralja a teret. Talán épp ezt ellensúlyozza jobb oldalt elől a hatalmas bőrfotel. Az íróasztallal szemközti falnál is a könyvek dominálnak. A könyvszekrények találkozásánál a sarokban kerek kis asztal áll, rajta kétkarú gyertyatartó. Kéznyújtásnyira tőle az ősz író kényelmes testtartásban ül karosszékében, kezét a hasán összekulcsolva, fejét a háttámlának támasztva a kamerával szemben, alakja a kép középpontjába van helyezve, az arc mégis alig látszik, és az egész figura szinte eltűnik a háttér: az életművet is szimbolizáló monumentális alkotói tér előtt.

Épp ellenkezőleg: a „díszletek” szerénységével hat például a Lyka Károlyt ábrázoló fotó. A lap művészeti íróját munkatársa, Tábori Róbert mutatta be, aki kiemelte a szoba egyszerűségét. Ez tükröződik a fényképen is. Békei Ödön felvételén Lyka a kamerához közel, pontosan szemben, kicsit oldalra tekintve egy heverőn ül, jobb kezével az ágyra, baljával lazán a keresztbe vetett lábára támaszkodik. A kép bal első sarkában egy kis asztalon két, egymásra helyezett könyv fekszik, amelyet kihangsúlyoz az író félfordulata és a fény is.

Egyedi darabja a sorozatnak Székely Aladár Kóbor Tamásról készített portréja, amelyen az enteriőrből mindössze néhány bútor és egy széktámla elmosódó körvonala látszik, valamint a kép bal első részén egy asztallap, amelyen a kissé elfordult helyzetben ülő író jobb alkarját nyugtatja. A felvételen az arc és a kéz hangsúlyos: ez utóbbi nemcsak a kép középpontját elfoglaló helyzete miatt, hanem mert a kézfej világos foltja, valamint az azt tovább hangsúlyozó fehér mandzsetta a sötét öltözet ellenében rögtön ide irányítja a néző tekintetét. Ezt ellenpontozza a világos arc és az azt kiemelő fehér állógallér. Székely Aladár, aki tudatosan komponálta meg művészi fényképeit, sőt, modellje aktív közreműködésével, *A Hét* főmunkatársa megörökítésekor sem a tárgyak segítségével fejezte ki a személyiség alkotóerejét, hanem a teremtő szellem és a műveket megvalósító kéz kiemelésével.³⁹ Az eltéréseket magyarázhatják a fényképészek felfogásbeli különbségei, de a portréfotózás változásai is. Békei Ödön a környezettel (is) jellemezte modelljét: Tóth Béla megfogalmazása szerint „az interieurök mesterei képezője [...] a fényvel írott dokumentummal szolgál: ilyen volt az a munkás ember az ő műhelyében”;⁴⁰ Székely Aladár pedig, akinek nevéhez a portréfényképezés hazai megújítása fűződik,⁴¹ a képein elsősorban a személyiségre koncentrált.

Póz vagy természetesség? Testtartás, gesztusok, öltözet

Kóbor Tamás
Uj Idők, 1910
(Székely Aladár
fényképe)

„Egészen más a helyzet, mikor otthon csináltatunk magunkról pillanatnyi fölvételt” – emelte ki *A fotografusnál* című cikk szerzője, aki hangsúlyozta, hogy a megszokott környezetben készült fényképen a modell arckifejezése és magatartása sokkal természetesebb, mint a műtermi fotókon.⁴² Vajon az otthoni környezet valóban segített az íróknak természetesebbnek lenni (vagy látszani)?

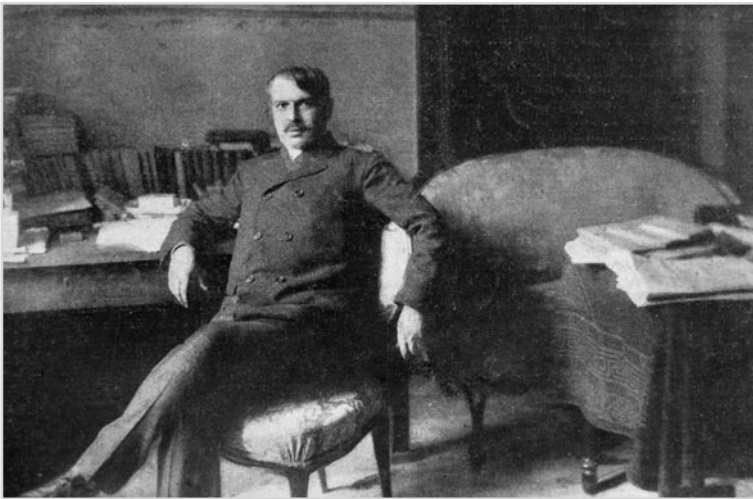
Néhányan a beállított pózban is képesek voltak a természetesség vagy könnyedség látszatát (vagy legalábbis annak szándékát) kelteni, mások merev testtartással, szinte

Krúdy Gyula
Uj Idők, 1907
[Békei Ödön
fényképe]

feszengve ültek az objektív elé. Valamennyien tudatában voltak a külső szemlélő jelenlétének (és annak, hogy a felvételt a közönség is látni fogja), de amíg például Krúdy Gyuláról úgy látszik, hogy élvezettel örököttette meg magát, Ambrus Zoltán vagy Tömörkény István feszesen és szinte bizalmatlanul tekintett a kamerába. Az írás közben bemutatott írók testtartása is eltérést mutat. Míg Mikszáth képes elhitetni, hogy észre sem veszi a kívülálló(k) jelenlétét, addig például Váradi Antal imitált alkotói tevékenysége inkább csak póznak hat.

Bródy Sándor
Uj Idők, 1906

A testhelyzet, a gesztus nemcsak a megmutatkozáshoz való viszonyulásról árulkodik, hanem a személyiségről (vagy a vágyott önképről) is. Bródy Sándor környezetét a néző alig veszi észre, pillantását elvonja a háttérről az író alakja. Nemcsak az egyenesen az olvasóra szegezett tekintete miatt uralja a képet, hanem testtartása is figyelmet követel. A fotó középpontjától kissé balra, egészen elől ül, a néző (a külvilág) felé fordulva, jobb kezét a mögötte

Bíró Lajos
Uj Idők, 1910
(Székely Aladár
fényképe)

álló íróasztal lapján nyugtatva, baljával a szék háttámláját ölelve: egész testével „jelen van”: a póz erőt és határozott öntudatot (vagy annak szándékát) sugároz(za). Lábát keresztbe veti, bal cipője orra a kép bal alsó sarkába mutat. Mögötte az asztalon könyvek, papírok elmosódó képe. A fénykép jobb felén ülgarnitúra egy darabja és egy majdnem földig érő terítővel takart kis asztal látszik, rajta folyóiratok, könyvek. Hasonló testhelyzetben (széttárt karokkal) mutatkozott meg Bíró Lajos is Székely Aladár felvételén: elegáns bőr ülgarnitúrán foglalt helyet, mindkét karját a karfán nyugtatva. A fénykép jobb oldalán ül, és kissé balra, a fény(forrás) felé fordulva kitekint a képből. Lábát keresztbe teszi, jobb kezében félig szívott szivar füstöl. Balra előtte kis asztal, a garnitúra mögött a falon képek, középen egy faliszőnyeg. A felvétel sötétebb és világosabb foltjai itt is a kezekre és az acra irányítják a figyelmet.

A közvetlenség és személyesség érzését a házi viselet és könnyed testtartás is befolyásolhatta. Az írók többsége utcai ruhában állt a fényképezőgép elé, de például Tóth Béla házikámban, házispakában engedte magát megörökíteni. Míg a kifogástalan öltözet a nyilvánosság előtti reprezentálást (az olykori merev testtartással együtt a fényképezkedés szertartásosságát és ünnepélyességét, az adott pillanat különlegességét) tükrözi, addig az otthoni viselet és a könnyed testtartás az otthonosságot sugallja, és közvetlenebbé teszi az író és közönsége kapcsolatát.⁴³

Nyilvánosság és intimitás, titok és felfedés: a közönség, a lap és az írók

A fényképezés hármasság irányú cselekvésként vizsgálható: megismerés a közönség szemszögéből, megmutatás a fényképész és – jelen esetben az *Uj Idők* munkatársai – felől, és végül különböző mértékű megmutatkozás a lefényképezett író számára. A közönség pedig kíváncsi volt. A szerkesztők nemegyszer utaltak rá – igaz, nem az írói otthonokat bemutató sorozatra, hanem egyéb felvételekre vonatkozóan –, hogy olvasói kérésre közölnek egy-egy arcképet. A különböző bemutatások és a képek befogadása által a lap „fogyasztói” közelebb kerültek az írókhoz, akik szinte az ismerőseiké válhattak. A „titkok” (legyenek szakmaiak vagy személyesek) megismerésével az olvasók valamiféle közös tudás részesei lehettek: a beavatottak közé kerültek.⁴⁴

A lap kiadói, szerkesztője és munkatársai kielégítették az olvasói kíváncsiságot, és eleget tettek az érdeklődésnek, sőt, ezáltal élesztették és ébren is tartották. Az „ismeretlen ismerős” népszerűsítését (is) szolgáló bemutatások a lap céljainak is megfeleltek. A munkatársak és a fényképek készítői azonban még „kukucskálás” közben is megőrizték a modell méltóságát,⁴⁵ tisztelték személyes szféráját,

soha nem váltak sem bántóvá, sem indiszkrété vagy agresszívvá. A megmutatás és elrejtés váltakozása fenntarthatta (és fokozhatta) az érdeklődést, a kíváncsiságot.

Ez a fajta közvetlenség – mindenekelőtt a képek tekintetében – egy igényes irodalmi és művészeti folyóiratban is vonzó lehetett. Az általában jól ismert, népszerű és/vagy nagy presztízsű írók példaképként, értékhordozóként is megjelen(het)tek: életvitelük, értékrendjük, alkotói hitvallásuk, környezetük bemutatása ízlés-, gondolat- és véleményformáló hatású lehetett.⁴⁶ Az írásokban különböző értékeket hangsúlyoztak ki: emberi jó tulajdonságokat, a családseretet, a társasági életben játszott szerepet, a kultúra tisztelét, a nemzeti értékek becsületét és a hivatás, az alkotás örömeit (ezeket nemegyszer a fényképek tartalma vagy egy-egy részlete is erősítette). Ráadásul – és ez a *Magyar írók otthonukban*-sorozatra különösen igaz –

nagyszerű alkalmat adtak a lap saját szerzőinek népszerűsítésére. Jó reklámnak számíthatott megismertetésük, hiszen sokszor az *Uj Idők* kiadója (a Singer és Wolfner cég) adta ki ezen írók könyveit. Sőt, a kereskedelmi szempontok olykor egész nyilvánvalóan megjelentek vizuálisan is: például a Lovik Károlyt otthonában bemutató felvételen az alkotó íróasztalán – szinte a kép középpontjában – nagyon jól láthatóan ki volt téve a lap egy példánya.

És milyenek az írók? Ők hol tiltakozva és húzódozva, hol örömmel és készségesen kiléptek a nyilvánosság elé, vagy éppen beengedték, behívták magukhoz a közönséget, és hagyták, hogy megörökítsék őket. Mindkét hozzáállásra szemléletes példa Tóth Béláé, aki – bár maga is készített amatőr képeket, amelyek az *Uj Idők* lapjain is megjelentek, és akiről a visszaemlékezések kiemelik, hogy írásaiban számos intimtást elárult saját magáról⁴⁷ – kez-

Tóth Béla
Uj Idők, 1903
[Békei Ödön
fényképe]

detben mereven elutasította, hogy megjelentessék az arcképét.⁴⁸ Néhány évvel később azonban a sorozatban közzétett fényképe mellé ő maga írt vallomások jellegű kísérőszöveget és indoklást megváltozott véleményéről. „Ha ezelőtt öt esztendővel valaki azt meri nekem mondani, hogy lesz idő, mikor én a szobámban fényképezőgép előtt fogok vigyorogni, az *Uj Idők*ben való halhatatlanítás végett: bizonyos, hogy azt a valakit cudar gorombasággal torkolom le. Mert legbensőbb valómat: a nyilvánosságtól való irtózást, azaz hogy a nyilvánosság megvetését, legnagyobb erényemet vontam kétségbe. [...] Ma már másképpen gondolkodom. Azt vallom, hogy még a magamféle csekély írónak is kötelessége szolgálni minden adattal, amelyet tőle a személyét illetőleg kívánnak; a bibliográfiától a fotográfiáig. Hogy miért állott elő bennem ez a változás? Bizonytalán azért, mert vénülök. Elősejtelme él lelkemben az örök eltűnésnek; hát parányiságom minden parányi megrögzítése is küzdelem a létért. Ez lehet az egyik ok. De több indíték tisztelem és csodálatom a mai adatgyűjtés iránt. [...] Értéke van a morzsának is. [...] És örök veszteség érzésétől sajog a szívem: mily édes kincsünk volna nekünk egy fénykép, mely őt ábrázolja otthonában, az íróasztalánál, őt – Petőfit! [...] Én meg teljes hitelességemben somolygok itt a macskám mellett.”⁴⁹

Megörökítés és „halhatatlanítás”: az íróképek

A fotó megörökít, értelmez, és egyben jelentőséget is ad a lefényképezett személynek.⁵⁰ Az *Uj Idők* szerkesztősége érdemesnek tartotta az írókat a „halhatatlanításra”; nem mindegy azonban, hogy kit jelenítettek meg (és hogyan), és az sem, hogy ki hogyan jelenítette meg saját magát.

Herczeg Ferenc hetilapja – az első két évtized összes íróportréját tekintve – széles, bár nem hiánytalan tablót nyújt a kortárs magyar irodalomról. A vizsgált időszakban –

ha a különböző típusú szövegeket tekintve szerepelnek is a lapban – teljesen hiányzik többek között Ady, Babits, Kosztolányi, Karinthy fényképe, és Molnár Ferenc is csak egy műtermi arcképpel szerepel.⁵¹ Sokkal szűkebb és válogatottabb a különböző személyes terekben – és azon belül is a *Magyar írók otthonukban*-sorozatban – (is) bemutatott írók listája, sőt, a közvetlen munkatársak és a lap népszerű szerzői közül is többen hiányoznak: Kálnoki Izidor és Tábori Róbert szerkesztő,⁵² a gyakran megjelenő szerzők közül pedig például Gárdonyi Géza, Pósa Lajos, Szabóné Nogáll Janka sem nyitotta meg ajtaját az olvasók előtt. Igaz ugyan, hogy arcképet megjelentettek róluk, Gárdonyinak pedig a lakóházát mutatták be. Többen talán a nyilvánosságtól való tartózkodás miatt nem mutatkoztak meg személyes környezetükben, és azt sem lehet kizárni, hogy a lap szerkesztői tervezték a későbbiekben a sorozat folytatását is.

Érdekes ezek után feltenni a kérdést, hogy vajon mit árulnak el azok az író-otthonok, amelyeket megjelentettek. Noha különböző korosztályok képviselőit, más-más indíttatású és habitusú, különböző területeken alkotó, más-más irodalmi körökhöz tartozó (sőt, olykor egymással is polemizáló) írókat mutattak be, az otthonok minden esetben rendezettséget sugároztak, tisztességes (bár sokszor eltérő színvonalú) életkörülményekről árulkodtak. Az írókhoz a köztudatban társított bohém életvitel egyetlen képen sem látszódik (akkor sem, ha esetleg valamelyik író egy-egy életszakaszában ez az életmód jellemezte). Azok is a családi és polgári értékeket sugározták, akiket reprezentatív terekben örökítettek meg. A bemutatott felvételek összhangban álltak az *Uj Idők* programjával: olyan írói otthonokat mutattak be, és olyan személyiségjegyekre helyezték a hangsúlyt, amelyek a szerkesztők által az olvasók számára is követendő értékeket jelenítettek meg.

1 Évekkel ezelőtt Fábri Anna hívta fel a figyelmemet a témára, és, többekkel együtt, számos tanáccsal, észrevétellel segítette a munkámat. Ezúton köszönöm mindannyiuk segítségét. Az idézeteket a mai akadémiai helyesírás szabályai szerinti átírásban közlöm, a folyóiratok nevét a korabeli változatban adom meg. Az illusztrációk az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményéből valók.

2 –G.: *Magyar írók otthonukban*. Szikra = *Uj Idők*, 1903, 14. sz., 315.

3 PERROT, Michelle: *Manières d’habiter = Histoire de la vie privée, IV, De la Révolution à la Grande Guerre*. Dir. ARIÈS, Philippe, DUBY, Georges, volume 4. dir. PERROT, Michelle Seuil, 1987, 306–323.; GUERRAND, Roger-Henri: *Espaces privés = Uo.*, 324–411.; GYÁNI Gábor: *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940)*. Bp., Új Mandátum, 1999; RÉGNIER, Marie-Clémence: *Le spectacle de l’homme de lettres au quotidien: de l’intérieur bourgeois à l’intérieur artiste (1840–1903) = Romantisme*. 2015, 2. sz., 71–80., <https://www.cairn.info/revue-romantisme-2015-2-page-71.htm>

4 BARTHES, Roland: *Az író nyaral = Uó: Mitológiák*. Szerk., ford. ÁDÁM Péter, Bp., Európa, 1983, 39–43.

5 A különböző írói otthonok leírása, bemutatása az író jogi és társadalmi értelemben vett önállósodásával függ össze, ennek megfelelően a XVIII. században vált egyre népszerűbbé, majd a XIX. század végén új formában jelentkezett. Olivier Nora tanulmánya részletesen foglalkozik az írónál tett látogatás műfajával, amely az írói térből a valós, személyes térbe helyezi a találkozást, a művel való kapcsolat helyett az emberrel való valódi találkozás és a szövegen keresztül érvényesülő hatás helyett az azonnaliság jellemzi. Számos írói látogatást elemezve két alapvető megközelítésről ír: a zsenialitás megerősítésére vagy a mítosz megsemmisítésére utaló jeleket kereső hozzáállásról. NORA, Olivier: *La visite au grand écrivain = Les Lieux de mémoire II*. Dir. NORA, Pierre, Quarto Gallimard, (1997/2008), 2131–2155.

6 KALANTZIS, Alexia: *Le domicile de l’écrivain comme lieu de sociabilité à la fin du XIXe siècle = CONTEXTES* [en ligne], 2017, 19. sz. <https://journals.openedition.org/contextes/6306>; RÉGNIER: *i. m.* (2015), 75. A fényképező (fényképész) irányából közelíti a kérdést, de a környezet (modellre vonatkozó) jellemző erejére utal Szilágyi Gábor is. SZILÁGYI Gábor: *Magyar fotográfia története. A fémképtől a színes fényképig*, Bp., Magyar Filmintézet, 1996, 291.

- 7 José-Luis Diaz „scénographies auctoriales” – „szerzői megjele(nít)és”, „írókép” – kifejezésére utal Marie-Clémence Régnier, aki a szerzői megjelen(it)ést, reprezentációt magában foglaló gesztusokhoz, testtartáshoz stb. az írói környezetet, enteriört is hozzáveszi. RÉGNIER: *i. m.* (2015), 7. sz. jegyzet. Alexia Kalantzis pedig mindezt – az írói otthonokat mind a topográfia, mind a hozzájuk kötődő társaságiasság szerint egy „irodalmi hálózat” részeként tekintve – egyfajta írói (vagyis az író által használt terek által kiadott) térhálózat elemzésével egészíti ki. KALANTZIS: *i. m.* (2017)
- 8 Uo.
- 9 Lásd DURAND, Pascal: *De Nadar à Dornac: Hexis corporelle et figuration photographique de l'écrivain = CONTEXTES* [en ligne], 2014, 14. sz. <http://journals.openedition.org/contextes/5933>. A szerző a XIX. századi fényképeket elemző hosszú tanulmányában – egyebek mellett – kitér az író (a híres ember) ábrázolásának három lehetőségére (personne/personnalité/personnage): amikor az író a saját fizikai jellemzőivel, jellegzetességeivel jelenik meg (personne/személy); amikor egy társadalmilag jól meghatározható, azonos tevékenységét végző egyének csoportjához való tartozást jelenít meg (personnalité/személyiség); és végül amikor egy fogalom tisztán szimbolikus megszemélyesítőjeként (az irodalom megtestesítőjeként) tűnik fel (personnage/szereplő). Ez utóbbi – az író mint az irodalom megtestesítője – megjelenítéséhez másfajta koncepció szükséges. Tárgyak (attribútumok) veszik körül, megjelenik a (teljes) szerzői scenográfia, az író írás (imitálása) közben vagy az otthonában, megszokott környezetében (amely képes lehet mind a tevékenységét, mind az írói világhoz és az irodalom dolgaihoz való viszonyát szimbolizálni, tükrözni) fényképezik le.
- 10 Henri Mairet találmányát említi EMERY, Elizabeth: *En toute intimité... Quand la presse people de la Belle Époque s'invitait chez les célébrités*, Paris, Parigramme, 2015, 9.
- 11 Pascal Durand idézett tanulmányában több mint négyszáz (1887 és 1917 között készült) kliséőről ír, Elizabeth Emery a könyvében ugyan-ezen sorozattal kapcsolatban több mint kétszáz önálló felvételtől, amelyek 1889-től kezdtek megjelenni.
- 12 Még akkor is, ha adott esetben a szerzők szépít(h)ettek a valóságon, és a bemutatott személyek is felhasznál(t)ák a riportot saját presztízsük növeléséhez, alakításához.
- 13 [JUSTH Zsigmond]: *A magyar urak otthon: Gróf Andrássy Manó = Ország-Világ*, 1887, 15. sz., 235–238.; 16. sz., 253–254.; 18. sz., 287.; 19. sz., 310.; hivatkozott rész: 235. A szöveg név nélkül jelent meg, de Szinnyi József *Magyar írók élete és munkái* című kötetében Justhnak tulajdonítja.
- 14 Itt kell megemlíteni Klösz György *Magyarország kastélyai* című sorozatát is, amelyet az 1900-as párizsi világi kiállításra szánt. Lásd SZILÁGYI: *i. m.* (1996), 254. A sorozat keretében a fényképész „a legnagyobb szabású belső-kollekciót hozta létre a kilencvenes években”. Uo., 292.
- 15 Az *Uj Idők* 1894. december közepén indult meg. Az alcímében magát szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilapnak aposztrofáló folyóirat a gazdag irodalmi tartalom mellett különböző társadalmi, közéleti, tudományos és társaséleti történelemszerű tájékoztatót, és nagy figyelmet fordított művészeti kérdésekre is. Bár beköszöntőjében a szerkesztő úgy fogalmazott, hogy nem céljuk tartalom és pompa tekintetében a többi fölülmúló képes lap indítása, a hetilapot a kezdetektől gazdagon illusztrálták, és a régi nagy mesterek alkotásainak reprodukciói mellett jelentős teret engedtek a kortárs művészek bemutatkozásának és bemutatásának is. Rendszeresen tudósítottak egyéni és csoportos kiállításokról, képzőművészeti pályázatokról, művészeti vitákról. A szépirodalmi műveket sokszor kísérte rajz, a tárcákat és ismeretterjesztő írásokat, útleírásokat pedig nagyon gyakran fényképek. A képek általában kiegészítik, illusztrálják vagy nyomatékosítják az írásokat, de arra is van példa, hogy az információk jelentős részét a kép hordozza, sőt, előfordul, hogy önállóan jelentek meg, és magyarázatul csak egy hosszabb képaláírás szolgál. Lásd A SZERKESZTŐ [HERCZEG Ferenc]: *Az olvasóhoz = Uj Idők*, 1894, 1. sz., 1.
- 16 A fényképezés szerepét az is jelzi, hogy bemutatták az újdonságokat, különböző szaklapokat és könyveket, hírt adtak fotókiállításokról, sőt mutatóanyagokat is közöltek a tárlatokon szereplő fényképekből. Az olvasók a hirdetések között is találhattak fényképezési tárgyú ajánlásokat. Megjelentették fotóművészek, hivatásos fényképészek és amatőrök felvételeit is, és a közönséget is fényképek beküldésére szólították fel.
- 17 Az írók a legkülönbözőbb okból kerülhettek az érdeklődés középpontjába: művek megjelenése, közlése, előadása, fordítása, vagy valamilyen évforduló, jubileum, kinevezés, esetleg házasságkötés, nyugdíjazás, betegség, gyógyulás, halál és temetés kapcsán. Olykor nem is írói, hanem valamilyen közéleti szerepben jelentek meg.
- 18 1912 végén és 1913-ban színészeket és színésznőket mutattak be otthonukban, ezek a képek azonban kísérőszöveg nélkül, mindössze rövid képaláírásokkal jelentek meg.
- 19 A sorozatban szereplő szerzők (ábécérendben): Ábrányi Emil, Alexander Bernát, Ambrus Zoltán, Bársony István, Benedek Elek, Beöthy Zsolt, Berczik Árpád, Bíró Lajos, Bródy Sándor, Endrődi Sándor, Garády Viktor, Gineverné Györy Ilona, Gyulai Pál, Heltai Jenő, Herman Ottó, Hevesi József, Ignótus, Jakab Ödön, Kenedi Géza, Kisbán Miklós (gróf Bánffy Miklós), Kiss József, Kóbor Tamás, Krúdy Gyula, Lovik Károly, Lőrinczy György, Lyka Károly, Malonyay Dezső, Móricz Zsigmond, Sebők Zsigmond, Szabolcska Mihály, Szikra (gróf Teleki Sándorné), Szomaházy István, Táboriné Tutsek Anna, Thaly Kálmán, Tóth Béla, Tömörkény István, Váradi Antal és Zöldi Márton. Beöthy Zsolt kétszer is szerepelt a sorozatban (ugyanazzal a képpel); a Váradi Antaltól szóló szöveg (egy könyvismertetés) pedig a képtől távolabb, a lap végén kapott helyet. A Mikszáth Kálmánt otthonában bemutató 1910-es cikk nem tartozik egyértelműen a sorozathoz, a közlemény címe (*Mikszáth Kálmán otthon*) és tematikája miatt azonban a sorozat részének tekintettem (ezt indokolhatja az is, hogy az író a többi bemutatotthoz hasonlóan a lap szerzője volt).
- 20 „Elsősorban természetesen azokat az írókat fogjuk otthonukban bemutatni, akik legközelebb állanak az *Uj Idők*hez [...]” –G.: *i. m.* (1903), 315.
- 21 Békei Ödön sokszor fényképezett a lapnak, őt feltehetőleg személyesen többen ismerték a különböző szövegek írói közül.
- 22 A századfordulón Békei egyre többet dolgozott az *Uj Idők*nek. Lásd BAKI Péter: *A fotográfia és a magyar sajtó kapcsolata 1945-ig. PhD-disszertáció*. Bp., ELTE BTK Művészettörténeti Doktori Iskola, 2011, 80. A lap szerkesztői üzenetei között is találni arra utalást, hogy lehetett olyan időszak, amikor – legalábbis bizonyos típusú képeket – kizárólag Herczeg Ferenc lapjának készített (lásd *Amatőr jellegre = Uj Idők*, 1900, 44. sz., 391.). 1910-től nem közöltek tőle képet az *Uj Idők*ben. BAKI: *i. m.* (2011), 80.
- 23 Békei Ödön felvételei: Endrődi Sándor, Kiss József, Beöthy Zsolt (1903); Thaly Kálmán, Lyka Károly, Malonyay Dezső, Zöldi Márton (1904); Benedek Elek, Lovik Károly (1905); Gyulai Pál, Herman Ottó, Heltai Jenő (1906) és Sebők Zsigmond (1908). Kallós Oszkár Jakab Ödönről (1909), Székely Aladár Bíró Lajosról és Kóbor Tamásról (1910), Müllner János pedig Berczik Árpádról (1912) készített fényképpel szerepelt a sorozatban. (Itt csak a képaláírások alapján beazonosítható képeket vettem figyelembe, a más módon feltételezhető szerzőségeket nem, bár a Krúdy Gyuláról készült felvételen kivehető Békei pecsétje, a Tóth Béla otthonában készült fénykép esetében pedig a szöveg alapján elképzelhető, hogy ott is ő lehetett a fényképész.)
- 24 SZOMAHÁZY István: *Magyar írók otthonukban. Szomaházy István saját magáról = Uj Idők*, 1905, 30. sz., 80–81., 80.
- 25 Herczeg Ferenc visszaemlékezéseiben arról ír, hogy ő maga soha nem szerette az úgynevezett és „elvárt” bohéméletet. HERCZEG Ferenc *emlékezései. A gótikus ház*. Bp., Singer és Wolfner, 1939, 31.

- 26 ÁBRÁNYI Emil: *Magyar írók otthonukban. Ábrányi Emil = Uj Idők*, 1906, 24. sz., 595–596.
- 27 „De a rábeszélés mégis megtörte végül az ellenállását. Annál nagyobb volt az öröme, amikor a fényképész szomorkodva kijelentette, hogy az első főlvetel nem sikerült egészen, túlon túl sötét. Tömörkény boldog volt, hogy »a merénylet« nem sikerült. Ő másodszor nem állja és legalább abban marad az egész dolog. Azonban el kell rontanunk ezt az örömet, mivelhogy a »merénylet« mégis sikerült. Bizonyítja a fent látható kép. Amelyen rajta van az író és azok, akiket legjobban szeret ezen a világon – még az alakjainál is jobban. Rajta van a két gyermeke és egy asszony, egyszerű és nemes, mint ő: a felesége.” M. J.: *Tömörkény István [Magyar írók otthonukban] = Uj Idők*, 1906, 2. sz., 33. A képen azonban csak az író és a két gyermek látható, az író felesége nem.
- 28 A kérdés további szempontokat is felvet, amelyek elemzése azonban túlmutat e tanulmány keretein: a felvételek által sugallt kép és az írói életvitel mennyiben van összhangban egymással, illetve mennyiben felel (tethető) meg az íróról kialakult korábbi képnek, a róla szóló híradásoknak és híreszteléseknek, mennyiben tükrözi az írói életművet.
- 29 A külföldi példák között is találni – részben – hasonló gyakorlatot, amikor Paul Verlaine-t nem az otthonában mutatták be, hanem a François-Premier kávéházban, ahol az asztalra még egy tintatartót is elhelyeztek, hangsúlyozandó írói voltát. Lásd DURAND: *i. m.* (2014) A felvétel – *Paul Verlaine otthonában* – címmel az *Uj Idők* 1896-os évfolyamában is megjelent, Szomor Dézsóné a költőről szóló cikkéhez kapcsolva. (A fénykép a *Nos contemporains chez eux* sorozatának egyik darabja, bár ezt a magyar hetilap nem jelzi.)
- 30 Abban a néhány kivételes esetben, amikor valakihez több kép is tartozik (Szikra és Mikszáth Kálmán), az egyik általában alkotás közben, a másik a társasági élet helyszínén mutatja meg az író. (Herman Ottó esete e tekintetben más.)
- 31 A képhez tartozó szöveg szerint ide sorolható még a Beöthy Zsolt otthonáról készült kép is, amely a leírás szerint a dolgozószobában készült. A képen az író hintaszékében olvas, miközben leánya mellette ül, az asztal azonban – noha tele van papírokkal – nem kelti szokványos íróasztal benyomását, és az író is inkább pihenésre utaló pozícióban örökítették meg.
- 32 A társaságiasság különböző terei egymásra rakódásáról és a magán- és nyilvános terek összemosódásáról lásd KALANTZIS: *i. m.* (2017)
- 33 „Az írók között arról is nevezetes Szikra, hogy mozgó íróasztalon szokott dolgozni. Van ugyan a lakásában több álló íróasztal is, de ha komolyan dolgozni akar, akkor egy összehajtható és hordozható alkotmányt állítat maga elé, amelyet még senki se látott két napig egy helyen állani. Hol a nagy szalonjában, hol a kis szalonjában ír, legszívesebben azonban az ura dolgozószobájában. Különböző nagyságú kékvonalú papírlapokra szokott írni, a teleírt lapokat valami pátenz dróttal köti füzeté.” –G.: *i. m.* (1903), 315.
- 34 „Az ember és az író ritkán olvad egybe oly szerencsés harmóniában, mint Benedek Elek esetében. Róla el lehet mondani, hogy úgy él, ahogy ír s úgy ír, ahogy él.” KEVE [SEBŐK Zsigmond]: *Benedek Elek [Magyar írók otthonukban] = Uj Idők*, 1905, 10. sz., 221.; lásd még NAGY Endre: *Zöldi Márton [Magyar írók otthonukban] = Uj Idők*, 1904, 44. sz., 424.
- 35 L. K. [LYKA Károly]: *Magyar írók otthonukban [Táboriné-Tutsek Anna] = Uj Idők*, 1903, 35. sz., 180.
- 36 N. N.: *Magyar írók otthonukban: A hatvanéves Kiss József = Uj Idők*, 1903, 49. sz., 501.
- 37 Tóth Béláról feljegyezték, hogy érdekelték a technika alkotásai, mint például a telefon és az írógép. Lásd SCHÖPFLIN Aladár: *Emlékezés Tóth Bélára = Nyugat*, 1921, 3. sz., 182–188., 183.
- 38 SONTAG, Susan: *Platón barlangjában = Uő: A fényképezésről*. Ford. NEMES Anna, Bp., Európa, 2007, 7–40., 14.
- 39 Lásd E. CSORBA Csilla elemzéseit Ady portréiról. Székely Aladár felvételeinek leírásához is az ő tanulmányai nyújtottak nagy segítséget. Különösen: E. CSORBA Csilla: *Ady Endre fényképeiről = Uő: Ady a portrévá lett arc. Ady Endre összes fényképe*. Bp., PIM, 2009, 5–31.
- 40 TÓTH: *i. m.* (1903), 530. Érdemes még megemlíteni, hogy Békei Ödön olykor műterme hirdetéseiben is (és a sorozat indulása előtti időszakban) megjeleníti, hogy kérésre otthon, megszokott környezetben is készít felvételeket, nappal vagy este. *Pesti Hirlap*, 1902, 335. sz. 23.
- 41 STEMLERNÉ BALOG Ilona: *Történelem és fotográfia*. Bp., Osiris, 2009, 106.
- 42 I-c [valószínűleg TÁBORI Róbert]: *A fotográfusnál. Mindenféle hasznos útmutatás = Uj Idők*, 1901, 30. sz., 79–80., 80.
- 43 A sorozaton kívül is van arra példa hogy egy-egy író házikabátban állt a fényképezőgép elé, mint Jókai Mór az egyik svábhegyi szüret idején. „Vallom, de unom már a Jókai istenítését és éppen ellenkezőleg, megkísértem, hogy »embereit« sem s ebben segítségemre van az *Uj Idők* fotográfusa, aki leábrázolta Jókait, amint a Svábhegyen a maga úri szőlőjében, lege artis, rendes módra szüretel.” N. N.: *Kronika a hétről: Jókai a hegyen = Uj Idők*, 1898, 41. sz., 323. Képek: 321., 324–325., 329.
- 44 A fényképek, mint tárgyakkal emellett birtokolhatók, gyűjthetők is voltak.
- 45 Olivier Nora idézett tanulmányában a kétféle látogatói megközelítésnek megfelelően „bálványozó” („fétichiste”) és „leskelődő” („voyeuriste”) attitűdről ír. Lásd 5. sz. jegyzet.
- 46 Lásd például RÉGNIER: *i. m.* (2015), 74.
- 47 SCHÖPFLIN: *i. m.* (1921), 184.
- 48 „A Magyar Anekdotalincsk kiadói [Singer és Wolfner, az *Uj Idők*et is ők adták ki] látva azt, milyen kelendősége van a könyvnek, elhatározták, hogy elkészítik a szerző arcképét és kiadják a második kiadás élén. Egy bátor és elszánt ifjú, a kiadó cég spiritus familiárisa fölkereste Tóth Bélát otthonában és előadta a kívánságot. S nagyon elhült és még inkább elbámult, mikor azt a kijelentést vette: – A közönség az, amit írok, de semmi köze hozzá, szőke vagyok-e vagy pedig barna, püpos-e vagy pedig egyenes növésű! S nem adta oda. Úgy kellett megszerezni az arcképét a tudtán kívül.” t. r. [TÁBORI Róbert]: *A Magyar Anekdotalincsk szerzője és illusztrátora = Uj Idők*, 1899, 21. sz., 451.
- 49 TÓTH: *i. m.* (1903), 530.
- 50 Lásd BARTHES, Roland: *Világoskamra. Jegyzetek a fotográfiáról*. Ford. FERCH Magda, Bp., Európa, 1985; SONTAG: *i. m.* (2007)
- 51 Noha Adytól például közöltek műveket (1908). Az *Uj Idők*be is több íróportrét készítő Székely Aladárnak 1916-ban *Írók és művészek* címmel megjelent, jelentős kortársakat bemutató reprezentatív fényképalbumában is többen szerepelnek olyanok, akiket a hetilapban egyáltalán nem jelenítettek meg. (Az *Uj Idők*ben közzétett két Székely Aladár-kép nem azonos a kötetben ugyanazon írókról megjelent fotóival.) Az albumról és Székely Aladár portréfényképeiről lásd E. CSORBA Csilla: *Székely Aladár portréművészete = Uő: Székely Aladár a művészi fényképész 1870–1940*. Bp., Vince, 2003, 63–79.
- 52 Bár Tábori Róbert feleségét, Tutsek Annát bemutatták.